

Spinoza’da Sonsuzluk Sorunu ve Praksis

Özet

Spinoza’nın “sonsuzluğumuzu bilebiliriz ve hissedebiliriz” argümanı filozofun töz anlayışına dayanır. Bununla birlikte bu argüman Spinoza’nın praksis anlayışında bir adım daha ileri götürülerek “sonsuzluğu deneyimleyebilme” olanağına değin derinleştirilebilir. Bu olanağın ilkesi ise *conatus* olarak belirir. Sonsuzluk ile *conatus*, Spinoza’nın praksis kuramı açısından iki kurucu ilke olarak iş görmektedir.

Sonsuzluğa ilişkin tartışma ontolojinin ve doğa felsefesinin ortak araştırma konusu olmuştur. Batı felsefesinde bu araştırmadaki genel eğilim maddenin yapısına ilişkin araştırma ile biçim kazanmıştır. Bu yazıda, sonsuzluk araştırmasında maddeye atfedilen niteliklerin ontolojik temellerine ilişkin bir soruşturmaya dayanılacak ve bu dayanaktan hareketle özgürlük ile zorunluluk arasındaki ilişkisinin sonsuzlukla bağıntısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla sonsuzluk araştırmasının özgürlük, erdem ve praksis kavramları ile dolaysız bağıntısı ortaya konularak bunlar arasındaki bağıntının temel belirleyenin ise beden ontolojisi olduğu görülebilir. Spinoza açısından beden ontolojik araştırmasında kritik kavram *conatus*dur. Ancak insan açısından ele alındığında özgürlük ve erdem dolaysız biçimde akıl ile koşulludur. Spinoza, Batı felsefesindeki diğer rasyonalist eğilimlerin dışında bir rasyonalizm geliştirir ki bu rasyonalizm filozofun beden kuramıyla birlikte düşünülmelidir. Spinoza özgürlüğün metafiziğini beden araştırması üzerine inşa eder. Spinoza’nın ortaya koyduğu bu kuramsal ve kavramsal dönüşüm Batı felsefesindeki beden araştırmasının köklü bir eleştirisini temsil eder. Sonsuzluk araştırmasına için olarak ele alınan beden araştırması, duygu ve beden kuramı üzerine inşa edilmiş bir özgürlük anlayışı praksisin ontolojisi için oldukça güçlü bir temel teşkil eder.

Felsefe tarihinde praksis araştırması ile sonsuzluk araştırması dolaysız biçimde ilişkili olarak incelenmiştir. Bu ilişkilendirmenin temel nedeni ise özgürlüğün ve etiğin sonsuzlukla kurulan ilişkisidir. Bunlar arasındaki ilişki tarzı ontolojik bir temellendirmeye ihtiyaç duyurur. Spinoza bu temellendirmeyi ontolojisinin kurucu kavramı olan *conatus* aracılığıyla gerçekleştirir. Spinoza’nın praksis ile sonsuzluk kuramının iki özgün yönü vardır: sonsuzluk bilebilir ve sonsuzluk

deneyimlenebilir. Spinoza bu olanağı ontolojik olarak tesis eder ve insan doğası araştırmasına dayandırır. Spinoza Batı Felsefesindeki genel eğilimin aksine bedene ilişkin bir araştırmayı öne çıkarır. Filozofa göre özgürlüğün ve sonsuzluğun deneyimlenebilmesi beden araştırması ile koşulludur.

Anahtar Sözcükler

Praksis, Spinoza, Sonsuzluk, *Conatus*, Arzu.

Sonsuzluk, doğrudan ya da dolaylı biçimde varlık araştırmasının konusu olarak ele alınan sorunlardan birisidir. Bu sorun temel olarak töz araştırmasıyla birlikte ele alınmıştır. Tözün doğası gereği sonsuz olduğu ortak bir kabul iken sonsuzluğun ontolojik araştırması ve sonsuzluğun nasıl kavranacağı ayrıca önem teşkil etmektedir. Zira tözün sonsuz doğası sonsuzluğun araştırılması için sadece bir ön dayanak iken sonsuzluğun nasıl kavranabileceği hususunda sınırlı bir açılım sunar. Bu olanağın araştırılmasının önemi sonsuzluk araştırmasının ahlak anlayışıyla ve dolayısıyla praksisin kuruluşuyla olan özsel bağıntısıdır. Praksisin sonsuzlukla ontolojik bağıntısı nedir? Erdemin edimselleşmesi ile sonsuzluk araştırmasının ortak düzlemi nedir? Ahlak felsefesinin ve siyaset felsefesinin ortak sorunu olarak özgürlüğün olanaklılığı açısından sonsuzluk sorunu nasıl ele alınabilir?

Spinoza'nın varlık anlayışı praksisin kuruluşunda sonsuzluğun deneyimlenebilirliği açısından özgül bir tözsel dayanak temin eder. Bu tözsel dayanak, geleneksel felsefedeki iki başat eğilimin eleştirisi üzerine inşa edilir. Bunlardan birisi sonsuzluğun doğanın tözsellliği ile çelişik olduğu yönündeki anlayış iken diğer eğilim ise maddenin sonsuzluğuna dair olumsuz yargıdır. Spinoza bu iki eğilimi geleneksel düşünce biçimine aksi biçimde ele alarak aşar.

Spinoza, sonsuzluk anlayışını Tanrı'ya ilişkin araştırmasında ortaya koyar. Filozofa göre, “bir şey mutlak anlamda sonsuzsa, onun özü öze ilişkin her şeyi ifade eder ve yadsıyacağımız hiçbir şey içermez” (Spinoza 2011: I, Tanım VI). Ezeli ve ebedi hakikat olarak Tanrı'nın zorunluluğu da bu ezeli ve ebedi doğasından gelir. “Mutlak olumlama” sonsuz olmanın ontolojik koşuludur. Hegel, Spinoza'nın varlık anlayışındaki bu mutlak olumlamayı, çelişkiyi olumsuzlaması ve diyalektiği yok sayması nedeniyle eleştirir. Bu eleştirisini Spinoza'nın varlık anlayışındaki yöntem ile içerik arasındaki bağıntıyı ele alarak ifşa eden Hegel, Spinoza'nın tözün dolaysız olarak kavranabileceği savını olumsuzlar:

Spinoza'nın felsefesi içerik ve sonuçlarını baştan sona yadsıyanlar tarafından bile yönteminin sağlam sonuçları nedeniyle övülmüş olsa da, gene de biçimin bu koşulsuz tanınışı gerçekte içeriğin koşulsuz yadsınışı denli temelsizdir. Spinoza felsefesinin içeriğinin eksikliği biçimin ona için olarak bilinmemesinden ve bu nedenle ona salt dışsal, öznel bir biçim olarak yaklaşmasından oluşmaktadır. Töz, ön bir eytişimsel dolaylılık olmaksızın Spinoza tarafından dolaysızca anlaşıldığı gibi, evrensel olumsuz güç olarak, bir bakıma salt karanlık ve şekilsiz bir uçurumdur ki tüm belirli içeriği baştan sona kendi içinde yutmakta ve kendisinden kendi içinde olumlu bir kalıcılık taşıyan hiçbir şey üretmemektedir (Hegel 1991: 215).

Spinoza'nın töz anlayışının Doğu felsefesindeki varlık anlayışlarında olduğu gibi *birici* olarak nitelendirilebileceğini düşünen Hegel, Spinoza'yla benzer biçimde özgürlüğün zorunlulukla koşullu olduğunu ifade eder. Ne var ki bu, iki filozofun özgürlük anlayışı açısından formel bir benzerliğin ifadesidir ve iki filozofun özgürlük anlayışları arasındaki ayırım felsefelerinin ontolojik özlerinden ileri gelmektedir. Dolayısıyla Hegel ile Spinoza'nın özgürlük anlayışları ile koşullu biçimde sonsuzluk anlayışları da birbirinden farklı biçimde tesis edilir. Spinoza'dan oldukça farklı biçimde Hegel'de sonsuzluk diyalektik bir sürecin bağıntısı olarak ele alınır: “Bir şey Başkasına geçişinde salt *kendi kendisi ile* bir araya gelmektedir, ve geçişte ve Başkasında kendi

kendisi ile bu bağıntı *gerçek Sonsuzluktur*. Ya da, olumsuz olarak görüldüğünde başkalaşan *Başkasıdır, Başkasının Başkası* olmaktadır. Böylece Varlık, ama olumsuzlamanın olumsuzlanması olarak, yeniden kurulmuştur; ve artık *Kendi-için-Varlıktır*” (Hegel 1991: 136). Spinoza'nın sonsuzluk ve özgürlük arasında kurduğu bağıntı ise oldukça farklı biçimde ve diyalektik bir bağıntıya yer bırakmaksızın inşa edilir. Spinoza'nın ontolojisinin kurucu ilkesi olarak *conatus*, özgürlük ile sonsuzluk arasındaki bu bağıntının da ontolojik koşuludur.

Sonsuz ve Belirsiz Bir Çaba Olarak *Conatus*

Erdemin ve özgürlüğün kesişim noktası olarak praksis araştırması sonsuzluk sorunu ile doğrudan doğruya ilişkili olarak düşünülmüştür. Praksis ile sonsuzluk arasındaki kategorik bağıntı ontolojik bir araştırmayla ifşa edilebilir gözükmektedir. Hiç şüphesiz bu araştırma da tözün yapısının kavranması ile koşulludur. Tözün sonsuz olma niteliği ağırlıklı olarak bölünebilir olmama ile ilişkili düşünülmüştür. Bölünebilirlik sonsuzluluğu olanaksız kılması nedeniyle ayırıcı bir etken olarak kullanılmıştır. Platon'a göre “çok parçalı bir varlığın sonsuz olması zordur; elverir ki bu parçalar ruhta gördüğümüz gibi pürüzsüz bir bütün kurmuş olsun” (Platon 2006: 611 b). Sonsuzluğun bir ve maddi-olmayanla ilişkilendirilmesi, sonsuzluğun kavranabilmesinin ve deneyimlenebilmesinin de ruhun bir yetkinleşmesi ile koşullu düşünülmesine neden olmuştur. Maddi-olan ile maddi-olmayan, beden ile ruh arasında varsayılan bu ontolojik bölünme bir yandan özgürlüğün ve erdemin mutlak bir epistemolojik düzleme yerleşmesine neden olurken diğer taraftan sonsuzluğun kavranması ve deneyimlenmesine dair insanlar arasında bir ayrıcalığın ve hiyerarşinin inşa edilmesine değin götürülmüştür. Hakikatın sonsuzlukla ve maddi ya da bedeni olanın ise sonlulukla ilişkilendirilmesi ruh ile beden arasında kapanmaz bir mesafeye neden olurken insanların ruhsal ve bedensel etkinliklerine göre sınıfsal olarak farklı olduğu varsayımına neden olmuştur. Dolayısıyla sonsuzluk, sadece ontolojik bir kategori olarak değil özgürlük ve erdem araştırması açısından politika ve ahlak felsefesinin de ortak kategorisi olarak ele alınmalıdır.

Sonsuzluğa dair araştırma praksis araştırmasıyla dolaysız biçimde ilişkili olduğu gibi praksis araştırması da özgürlük ve erdem arasındaki ontolojik kesişimde durmaktadır. Dolayısıyla praksisin evrensellik boyutu da tözsel düzleme yerleşir. Özgürlüğün ve erdemin edimselleşmesine ilişkin sonsuzluk araştırması en başından itibaren tözün nasıl tanımlandığıyla belirlenir. Spinoza'nın *Ethica*'da tözden yola çıkarak sonsuzluk ve özgürlüğe ulaşması da bu nedenle rastlantısal değildir.

“Kendisinin nedeni”, özü ve varoluşu bir, içkin neden olan töz, sonsuz sayıda sığa sahiptir ve tözün “ezeli-ebedi ve sınırsız özünü ifade eden” her bir sıfat tözün özünün olumlanmasıdır. Tözün ebedi hakikati süre ya da zamanla anlaşılabilir. Spinoza yorumunu filozofun felsefesinin ontolojik ve metafizik temelleri ekseninde yürüten Yirmiyahu Yovel, Spinoza'ya göre sonsuzluğun “belirsiz anlamında olmayan metafiziksel bir durum ya da nitelik” (Yovel 1990: 170) olduğunu düşünür. Sonsuzluğa dair bu açıklama Spinoza'nın sonsuzluk anlayışını ifade etmek açısından doğru olsa da yeterli değildir. Çünkü Yovel'e göre sonsuzluk süreye etki eder ve onun içinde gerçekleşir. Bu zihnin bedenle birlikte gerçekleştirdiği bir koşuldur. Oysa Spinoza

sonsuzluğu kavranamamasındaki temel yanılının onun süre ile ilişkili olarak düşünülmesinden ileri geldiğini vurgular.

Spinoza tözün doğasına ve sonsuzluğuna ilişkin yanılığın onun doğası ile insan doğasının karıştırılmasının neden olduğunu ifade eder. Nasıl ki insan doğası tözün doğası aracılığıyla kavranmalıdır sıfatların özü de tözün özü aracılığıyla kavranmalıdır. Bu ilişki özdeş ya da analogik bir ilişki değildir. Tözün sıfatları birbirinden ayrıdır ancak tözsel anlamda değil. Yine de “her bir sıfatın kendi başına kavranması tözün doğasına özgü bir durumdur” (Spinoza 2011: I, Ö X, Not). Sıfatların kavranması açısından kritik olan tözün özünün kavranmasıdır ki bu iki kavrayış birbiriyle koşulludur ve birlik içindedir. Dolayısıyla sıfatların kavranması da tözün özünün kavranması açısından olmazsa olmaz bir koşulu teşkil eder.

Doğadaki her varolan ancak tözün sıfatları aracılığıyla kavranabilir. Ancak ne sıfatların töz ile bağıntısı ne de varolanların sıfatlar aracılığıyla kavranılışı bunlar arasındaki ilişkiyi bölünebilir nitelikte düşünülmesine neden olmamalıdır. Zira Spinoza'ya göre, tözün ya da sıfatların bölünebilir olduğunu düşünmek yanıltıcıdır. Spinoza töz ile sıfatlar, sıfatlar ile tavırlar arasındaki ilişkiyi “ifade” ve “tezahür” olarak nitelendirir. Maddi olanın bölünebilir olması nedeniyle tözsel bir niteliğe sahip olamayacağı yönündeki yanılının “tözün özünün ifadesi ya da tezahürü”nün uygun tarzda kavranılmamasından ileri geldiğini düşünen Spinoza, tözün ve sıfatların bölünebilir ve ölçülebilir olmadığını vurgular. Maddi olanın bölünebilirliği gibi düşünülmesinin nedeni bunların akıl yoluyla değil imgelem yoluyla kavranmaya çalışılmasıdır. Aslında bu varsayım nesnelere bilinebilmesi açısından da olumsuz sonuçlara neden olur: “Çünkü basit bir nesne parçalar halinde bilinemez, ya tümüyle bilinir ya da hiç bilinmez” (Spinoza 1999: 45). Yine karmaşık şeyler de onu oluşturan her basit parçanın ele alınmasıyla bilinebilir. Şeylere, maddeye ya da nesneye dair parça ve bütün ilişkilendirmesi ise ancak akıl yoluyla yapılabilir. Zira “‘parça’ ve ‘bütün’ gerçek ya da hakiki varlıklar değildir, sadece ‘akıl şeyleri’dirler, ve sonuç olarak ne bütün ne de parça doğadadır” (Spinoza 2002: 44). Tözün iki sıfatı olan yer kaplayan varlık ile düşünen varlık ise bölünebilir olmadığı gibi tözün özünün ifadesi olarak sonsuzdur. Dolayısıyla sonsuzluk ne niceliksel ya da bölünebilir olarak ne de “bir önce-sonra ya da şimdi” gibi düşünülebilir.

Sonsuzluk araştırmasının insan doğası ile ilişkisi özgürlüğün olanağı ile de doğrudan ilişkilidir. Spinoza'ya göre “Tanrı'nın sıfatlarının belli durumlarından oluşan” insan özü, onun varoluşuyla özdeş değildir. İnsanların özleri ortak olsa da insanlar varoluşları yoluyla birbirinden ayrılır. Ancak özümüzün ve varoluşumuzun nedeni Tanrı'dır. Tanrı'nın yer kaplayan varlığının tavrı olarak beden ve düşünen varlığının tavrı olarak akıl insan araştırması için başlangıç noktası olarak düşünülebilir. Burada Spinoza'nın felsefesinin özgül yanlarından birisi olarak bedenin metafiziği tesis edilir. Filozofa göre o ana değin bedenin ne olduğu ve neler yapabileceği –ki bu bedenin metafiziğidir- hususunda yeterli bir felsefi araştırma yapılmamıştır. Oysa zihin ve beden arasında hiçbir ontolojik ayırım söz konusu olmadığı gibi özgürlük ve sonsuzluk açısından her ikisi de aynı ontolojik olanakta araştırılmalıdır.

Spinoza'ya göre beden, dışındaki şeyleri biçimlendirebilme ve değiştirebilme gücüne iyedir. Dahası zihnin doğasının kavranabilmesi bedenin doğasının

kavranmasıyla dolaysız biçimde koşulludur. Zira bedenın etkinlik olanağı arttıkça ve beden dışsal olarak daha fazla şeyle ve ilişkiyle birleştikçe, etkileşim içinde oldukça zihnin de kavrama gcu artacaktır: “İnsan zihni pek çok şeyi algılama yetisine sahiptir; beden dıştaki cisimleri farklı şekillerde etkilemeye yatkınlaştıka da bu yetisi artar” (Spinoza 2011: II, Ö XIV). Beden ile zihin arasındaki bu ilişki insanların kavrama gcundeki değişikliğin nedeni de gün yüzüne çıkarır: Her bedenın etkileme ve etkilenme düzeyi farklı olduğu için kavrama gcu de farklılaşır. Zihin aynı zamanda şeyleri sonsuzluğun bakış açısıyla ya da sonsuzluğun ufku altında (*sub specie aeternitatis*)^{*} kavrayabilir ve benzer biçimde sonsuz şeyi de hissedebilir. Bu olanak zihnin doğasından kaynaklanır: “Sonlu bir kavrayış sonsuzu idrak edemez” (Spinoza 2002: 38). Spinoza şeyleri sonsuzluğun bakış açısıyla ya da sonsuzluğun ufku altında (*sub specie aeternitatis*) kavrayabilme olanağından bahsederken hiçbir mistik göndermede bulunmaz. Bilindiği zere Spinoza rasyonalist addedilir. Ancak Spinoza'nın rasyonalist olduğu kabul edilecekse de bu rasyonalizmin diğer rasyonalizmlerden oldukça farklı olduğu açıktır. Yirmiyahu Yovel, Spinoza'nın rasyonalizmini “temel olarak *sonsuzluğun ufku altında* inşa edilmiş, tarihsiz ve zamansız” (Spinoza 1989: 13) olarak niteler.

Spinoza sonsuzluğu ele alırken sadece sonsuzluğun kavranması açısından değil aynı zamanda sonsuzluğun hissedilmesi açısından sonsuzluğu ele alır. Zira duygu kuramı Spinoza'nın sonsuzluk ve özgürlük kuramı açısından kesişim noktası gibidir. Spinoza bir yandan geleneksel felsefenin hakim önkabulü olan zihin ile beden arasındaki ontolojik ayrımı ilga ederken diğer taraftan bu ayrımdan türetildiği sylenebilecekle olan düşünce ile duygu arasındaki ayrımı olumsuzlar.

Duygu “bedenin etki gcn azaltan ya da artıran, bu güce yardımcı olan ya da onu engelleyen bedenın değişik hallerini ve aynı zamanda bu haller hakkındaki fikirler” (Spinoza 2011: III, Tanım III) olarak tanımlanır. Bedenin etki gcnn zihnin kavrayış gc ile dolaysız bağıntısı vurgulanmıştı. Spinoza'nın ontolojisinin kurucu ögesi ise filozofun duygu kuramında ortaya çıkar: “Herhangi bir şeyin varlığını sürdürmek için sarf ettiği çaba şeyin fiili özünden başka bir şey değildir” (Spinoza 2011: III, Ö VII). Sonsuz bir zamana sahip olan bu çaba ve arzu insanın da özü olarak belirir. İnsan açısından birincil çaba, bedeninin varlığının olumlanmasıdır. Ancak bedenın varlığının olumlanmasının ontolojik koşulu nedir?

Beden, farklı bireysel parçalardan oluşmuştur ve dolayısıyla farklı etkinlik türleri geliştirebildiği oranda etkinlik gcu artar ve bu durumda zihin de şeyleri bire bir kavramaya yatkınlaşır. O zaman hangi etkinlik türünün bedenın ve zihnin gcn artırması anlamında iyi olduğundan bahsedebiliriz? Spinoza bu uğrakta c boyutu terkip eder: iyi, yarar ve gücü. İyi yararlı olandır ve insanın salt kendi doğasından kaynaklanan şeyleri yapma gcn ifade eder. Dolayısıyla kendi doğasını bilen birisi gcnn neye yetip yetmeyeceğine dair fikre sahiptir.

* Spinoza, *Ethica*'dan önce yazdığı *Kavrayış Gcnn Gelişimi* alışmasında da zihnin “şeyleri zaman perspektifinden değil fakat ebediyet ve sonsuzluk perspektifinden” gözlemediğini ifade eder (67).

Sonsuzluğun Görünümü Olarak Praksis

Ethica'daki sıralama Tanrı, zihin, duygu ve özgürlük olarak ortaya konmuştur ve bu sıralama Spinoza'nın özgürlüğü nasıl temellendirdiğini anlamak açısından önemlidir. Dolayısıyla *Ethica*'nın tüm bölümleri bütünlüğü içinde ele alınmadığı sürece Spinoza'nın yarar, güç ve arzu kavramları gibi bu kavramlarla bağıntılı olan özgürlük anlayışı da yeterli biçimde kavranamayabilir.

Spinoza'nın özgürlük anlayışındaki temel iki kategori etkinlik ve edilginliklerdir. Duygu kuramı da bu iki kategori ile serimlenir. Filozofa göre, insan kendisini edilgin kılan duyguya ilişkin açık-seçik bir fikir oluşturunca edilgin durum zayıflar ya da nihayetlenir. Zira burada kavranan, neden ile sonuç arasındaki zorunlu bağıntıdır. Bu nedensellik bağıntısının kavranması doğanın zorunluluğunun ifadesi olduğu için aynı zamanda doğanın olumlanmasını içerir. Bu kavrayış duyguların tanımlanması ve denetlenmesi açısından da kurucu bir işleve sahiptir. Spinoza'nın duygu kuramındaki temel duygulardan birisi de –belki de en önemlisi- arzudur.

İnsanın özü, “insanın kendi varlığını sürdürmek için harcadığı çaba” olarak arzudur. Varlığını sürdürmeye ve korumaya dönük bu çaba erdemin kurucu ilkesidir. Ancak bu çabanın en önemli ve insana en yararlı olan boyutu anlamaya dönük olan çabadır. Anlamaya dönük bu çabanın beden in etkinlik durumuyla ilişkisi belirtilmişti. Spinoza'nın duygu kuramı aracılığıyla beden ile zihin arasındaki ilişkinin doğasının kavranmasına dair araştırma iyiden iyiye derinleştirilir. Bu doğa genel doğanın bir parçası olarak kavrandığında ise akıl da doğasının zorunluluğuna göre hareket edecektir. Akla uygunluk doğasının zorunluluğuna uygunlukla koşullu olduğu gibi erdem de bu koşulla edimselleşir. Bu koşula eşlik eden duygu ise etkinlik arzusunun ve gücünün artışı olarak neşe olacaktır. Böylece insan doğasına uygunluk ile akla uygunluk ve etkinlik ile özgürlüğün arasındaki kesişim noktası olarak arzu ya da çaba da özgürlüğün de ontolojik ilkesi olacaktır:

Arzu mutlak olarak düşünüldüğünde insanı herhangi bir şekilde herhangi bir eyleme yönelttiği için insanın kendi özüdür, bu yüzden de akıldan doğan arzu, yani biz eylemde bulunduğumuz sürece içimizde yeşeren arzu bizim tam anlamıyla özümüzdür, başka deyişle insanın salt kendi özünü bire bir kavranan eylemlere yönelttiği düşünüldüğünde, insanın kendine özgü doğasıdır (Spinoza 2011: IV, Ö LXI, Kanıtlama).

Kendi doğasının zorunluluğuna ilişkin bir kavrayışa sahip olan ve kendi doğasını da ancak Tanrının doğası yoluyla bilerek kavrayabileceğini anlayan kişi, yararın “ortak yaşam”da ve “ortak yarar”da olduğunu bilir, bunları araştırır ve arzular. Görüldüğü üzere bu doğamıza ilişkin *nedensel* bir bilmedir. Bu *nedensellik* * ile beden in hallerine

* İlk bakışta nedenselliğin kavranmasına ilişkin olanağın çizgisel olduğuna dair bir yargıya sahip olunabilir. Ancak nedensellik zorunlu olarak çizgisel bir neden-sonuç bağıntısını ya da ard ardalığı ifade etmeyebilir. Nedenlerin ve dolayısıyla sonuçların sonsuz bağıntıda ve sonsuz kesişimde olduğu söylenebilir. Bu nedenle belirlenemezlik bile bir nedensellik tarzı olarak düşünülebilir. Dolayısıyla nedenselliğe ilişkin tek boyutlu bir yaklaşım zorunlu değildir. Kuantum mekaniği nedenselliğin başka tarzda ifadesi olarak düşünülebilir. Burada kritik olan, nedenselliğin kavrayışta kuşatılabilirliğidir. Spinoza, sezgisel bilgide ya da üçüncü tür bilgide bu kuşatılabilirliği olanaklı kılar.

ve duygulara ilişkin bilgi sahibi olabiliriz. Her şeyin zorunlu olduğuna ilişkin bilgi de bu “sonsuz nedenler zinciri”ne dair bilgidir ibarettir. Spinoza duyguyu da bu minvalde sınıflandırır ve akıldan doğan duygunun bu kavrayışla ilintisini vurgular. Filozofa göre “akıldan doğan bir duygu, zorunlu olarak daima şimdide olduğunu düşündüğümüz (çünkü onların şimdiki varoluşunu dışlayan hiçbir şey olamaz) ve daima aynı şekilde hayal ettiğimiz şeylerin ortak özelliklerine aittir” (Spinoza 2011: V, Ö VII, Kanıtlama). Oysa doğamıza uygun olmayan duygular zihnin kavrayış gücü açısından da kötüdür. İnsanın ve diğer her şeyin doğanın zorunluluğuna tabi olduğunu kavramak zihni edilginleştiren duyguların nedenlerini bilmek ve insanın iyiye yönelmesi açısından oldukça önemlidir. İyiye dönük bu “yoğunlaşma” ve “özgürlük sevgisi” neşeye ve sonsuz bir çabayla sürdürülür.

Spinoza, duygu kuramında sık sık zihin ile beden arasındaki ilişkiye değinir. Bu değinme ağırlıklı olarak beden üzerinedir. Geleneksel felsefenin aksine Spinoza'da bedenin özü de zihnin özü gibi “Tanrı'nın kendi özünün yardımıyla kavranmalıdır, yani kesin bir ezeli-ebedi zorunlulukla kavranmalıdır” (Spinoza 2011: V, Ö XXII, Kanıtlama). Bedene dair zihindeki zorunlu ve ezeli-ebedi bu kavrayış zamanla ilişkilendirilemez. “Buna rağmen biz ezeli-ebedi olduğumuzu hissederiz ve biliriz [...] biz bedenimizin daha önce var olduğunu hatırlamasak bile, zihnimiz sonsuzluğun bakışı altında bedenin özünü içerdiğinden, onun hem ezeli ve ebedi olduğunu hissederiz hem de bu varoluşun zamanla belirlenemeyeceğini, yani süreyle açıklamayacağını” (Spinoza 2011: V, Ö XXIII, Not). Zihin ancak bedeni “sonsuzluğun ufku altında” kavratsa kendisinin ve bedenin Tanrı'da olduğunu bilir. Zira “sonsuzluk Tanrı'nın kendi özüdür” (Spinoza 2011: V, Ö XXX, Kanıtlama). Dahası zihin bedeni bu sonsuzluk ufku altında kavramadıkça ne kendi sonsuzluğunu ne de başka bir şeyi bu tarzda kavrayabilir. Spinoza'nın üçüncü tür bilgi olarak adlandırdığı bu bilme tarzı Tanrı'ya ilişkin ezeli ve ebedi bir sevginin özsel nedenidir. Bu sevgi Tanrı'nın ya da doğanın insanla ilişkisinde bir özdeşliği imler ve bu özdeşlik özgürlüğün ontolojik koşuludur. Zira şeyleri “sonsuzluğun ufku altında” kavrayış ve bu kavrayışın doğurduğu neşe ve sevgi, bedenin ile zihnin özünün ve varoluşunun nedenlerini temin eder.

Tanrı'ya olan sevginin “akli sevgi” olduğunu belirten Spinoza, bu bilginin Tanrı'nın zorunlu doğasından çıktığını söyler. Ancak bu zorunlu doğanın kavranması yine bedenin belli bir durumuyla koşulludur: “Bedeni birçok etkinlikte bulunmaya elverişli bir insan en büyük kısmı ezeli ve ebedi olan biz zihne sahiptir” (Spinoza 2011: V, Ö XXXIX). Zira farklı etkinlik tarzına ve olanağına sahip bir beden, doğası ile uyuşmayan duygular ile daha kolay mücadele edebilir ve bu duyguların onu edilginleştirmesini engelleyebilir. Bu engelleme farklı etkinlik tarzına ve olanağına sahip bedenin zihninin nedenleri ve ilişkileri kavramaya dönük yatkinliği ile koşulludur. Tekil şeylerin ve durumların nedenlerini Tanrı ile ilişkili olarak kavrayabilen bir zihin ezeli ve ebedi bir boyuta sahiptir. Bu tespitte göz ardı edilemeyecek husus, zihnin bu ezeli ve ebedi boyutunun bedenin etkinlik durumu ile dolaysız biçimde bağlantısızdır. Zihnin ezeli ve ebediliği bedenin etkinlik olanağıyla tesis edilir.

Farklı tarzlarda birçok etkinlik olanağına sahip bir beden zihnin kavrayış gücünün artırılmasının olduğu gibi özgürlüğün de olmazsa olmaz koşuludur. Spinoza'nın özgürlük kuramı onun beden metafiziği üzerine inşa edilir:

[B]edeni birçok etkinlikte bulunmaya yatkın olan bir insanın zihni tek başına ele alındığında hem kendisinin hem Tanrı'nın hem de şeylerin tamamen bilincindedir. Öyleyse bu yaşamda bizim en büyük uğraşımız bir bebeğin bedenini doğasının el verdiği ve yardımcı olabildiği ölçüde pek çok şeyi yapabilecek ve hem kendisinin hem Tanrı'nın hem de şeylerin bilincinde olan bir zihnin bedeni haline getirmekdir (Spinoza 2011: V, Ö XXXIX, Kanıtlama).

Zira bir şeyin etkinlik gücü arttıkça gerçekliği de artar* ve onu edilgin kılacak şeylerden kendini sakınabilir. Zihin ve beden de etkin olduğu sürece “ezeli ve ebedi bir biçim”e sahiptir. Zihnin ve bedenin doğasına dair bu kavrayışın neden olduğu haz karşılıklı biçimde anlamayı artırır. Marx, Adolf Cluss'a, yazdığı mektupta sonsuzluğun kavranması ile ortaya çıkan duygu arasındaki ilişkiye Spinoza'ya atfen vurgu yapar: “Spinoza'nın bize öğrettiği gibi, her şeyi *sub specie aeterni* [ebediyet açısından] görmek insana huzur verir” (akt: Rubel 2013: 48). Kavrayış ile duygu arasındaki bağıntı yine ve zorunlu olarak Spinoza'nın güç tanımıyla birlikte düşünülmelidir. Zira güç, bedenin ve zihnin etkinlik gücü olarak alındığında gerçek güçtür ve özgürlüğün koşuludur.

Spinoza'nın praksis kuramı diğer filozoflarda da olduğu gibi onun özgürlük ve ahlak kuramına yaslanır. Ancak Spinoza geleneksel felsefenin aksine praksis kuramını duygu araştırmasıyla derinleştirir. Birçok Batı filozofunda varsayılan duygu-akıl ikiciliği Spinoza'da başından itibaren olumsuzlanır. Spinoza'da praksis ve özgürlük “etkinlik gücü” kategorisi ile duygu ve akıl birliğinde inşa edilir. Bu insanın yerleştiği zemin sonsuzluk araştırmasıdır. Spinoza'nın sonsuzluğa dair yürüttüğü ontolojik araştırma onun da ifadesiyle bizi ezeli-ebedi olduğumuzu hissedebilme ve bilebilme olanağına değin götürür. Spinoza'nın özgürlük kuramına bakıldığında bu olanak bir adım daha da ileri götürülebilir: ezeli-ebedi olduğumuzu deneyimleyebiliriz.

Hadi Rizk, sonsuzluğun hissedilmesi ve bilinmesi ile ilgili olanağı bedenin deneyime atfeder: “Sonsuzluğun hissedilmesi ve bilinmesi, bedenin deneyimine ve zorunluluk rejiminin varoluşsal değişimine referansla olur” (Rizk 2012: 266). Diego Tatian ise Rizk ile aynı önermeye gönderme yaparak sonsuzluğu dolaysız biçimde erdemle ilişkilendirir: “Spinoza'nın etik yolu, bir sonsuzluk deneyimine (E, V, 23, scolio) açılır” (Tatian 2009: 40). Praksis, sonsuzluğun deneyimlenmesidir ve bu nedenle özgürlük ile sonsuzluk arasında özsel bir bağıntı vardır, ölümsüzlükle değil. Praksisin, özgürlüğün ve sonsuzluğun bulunduğu ilke ise *conatus*dur. *Conatus*, varolan her bireyin fiili özü olduğu gibi insanla birlikte düşünüldüğünde *conatusun* insanın eko-politik* özü olduğu söylenebilir. Bu eko-politik öz, sonsuzluğun deneyimlenebilmesi açısından doğayla kurulan ilişkide sevgiyi ve insan açısından doğanın kullanımına dönük bir öz-sınırımler.

* Spinoza'nın gerçeklik ile sonsuzluk anlayışı arasında özellikle Platon ve Aristoteles'teki gerçeklik ve sonsuzluk anlayışının aksine özgül bir bağıntı kurulur: “Söz konusu olan, olasılık kavramına –gerçeklik kavramı bütünüyle onun yerini almıştır- yer vermeyen, ereksiz ve düzensiz bir sonsuzluktur; bu sonsuzluk, bir *totum*, yani bir bütüncellik olarak da düşünülemez –çünkü Spinozacı birlik bütüncellik değildir; bu birliği, onlar aracılığıyla tezahür ettiği sınırsız sayıda özniteliğin oluşturduğu, hiç çelişkiye düşmeden, düşünülebilir; ve de oluşumu (“sınırsız bir aklın kavrayabileceği her şey”) onun varoluş biçimidir” (Tatian 2009: 82).

* Buradaki -eko (*oikos*) ön eki ekonomiye de gönderme yapsa da özellikle ekolojiye atfen kullanılmıştır.

Eternity Problem in Spinoza and Praxis

Abstract

Spinoza's argument of "we can know and feel our eternity" is based on his understanding of substance. This argument, however, can be deepening into the possibility of experiencing the eternity by taking it a step further on Spinoza's understanding of praxis. The principle of that possibility is seemed as *conatus*. Both eternity and *conatus* are useful as two constitutive principles in respect to Spinoza's theory of praxis.

The debate about eternity has been the subject of joint of ontology and philosophy of nature. General trend about this debate in Western philosophy has determined with research to concerned to structure of matter. In this article, based on ontological foundations of qualities attributed to matter has tried to put forward to relation to eternity of the relationship between freedom and necessity. Hence direct relationship of concepts of freedom, virtue and praxis with research of infinity can reveals with ontology of body. According to Spinoza, in the ontological research of body is critical to concept of *conatus*. But freedom and virtue are conditioned with mind when considered in terms of human. Spinoza develops the a ratioalism that than other rationalist tendencies in Western philosophy and this rationalism should be considered with of philosopher's theory of body. Spinoza, metaphysics of freedom builds on research of body. Theoretical and conceptual transformation which Spinoza's revealed represents to a radical critique of research of body in Western philosophy. The research of body that considered as inherent in eternity research, a sense of freedom that built on the theory of emotions and body constitutes a strong basis for ontology of praxis.

Research of praxis and research of freedom were examined in relation to the indirect form in the history of philosophy. The main reason for this relation is relationship with eternity of ethics and freedom The relation between of these need to an ontological justification. Spinoza performs to this justification by *conatus* that concept of founder of his ontology. Theory of Spinoza's praxis and eternity are two original aspects: eternity can be known and eternity can be experienced. Spinoza is ontologically establishes to this possibility and is base to research on human nature. Spinoza on the contrary to the general trend in Western philosophy emphasizes to research of body. By philosophers, can be experienced of eternity and freedom depend with research on nature of body.

Keywords

Praxis, Spinoza, Eternity, *Conatus*, Desire.

KAYNAKÇA

- HEGEL, G.W.F. (1991), *Mantık Bilimi*, çev: Aziz Yardımlı, 1.Baskı, İstanbul: İdea Yayınları
- PLATON (2006), *Devlet*, çev: Sebahattin Eyüboğlu – M. Ali Cimcoz, 19. Baskı, İstanbul: İş Bankası Yayınları
- SPINOZA, Benedictus De (1999), *Kavrayış Gücünün Gelişimi*, çev: Can Şahan, 1.Baskı, İstanbul: Kuram Yayınları
- SPINOZA, Benedictus De (2002), *Complete Works*, translation by: Samuel Shirley, Cambridge: Hackett Publishing Company
- SPINOZA, Benedictus De (2011), *Ethica*, çev: Çiğdem Dürüşken, 1. Basım, İstanbul: Kabalıcı Yayınları
- RIZK, Hadi (2012), *Spinoza'yı Anlamak*, çev: Işık Ergüden, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları
- RUBEL, Maximillien (2013), “Marx Spinoza’yla Karşılaşınca”, *Güncel Müdahaleler / Spinoza’dan Marx’a Marx’tan Spinoza’ya*, der: Eylem Canaslan & Cemal Bâli Akal, 1. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi, 35-52
- TATIAN, Diego (2009), *Spinoza - Dünya Sevgisi*, çev: Hüsam Turşucu – Sevin Aksoy Hancı, 1. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi
- YOVEL, Yirmiyahu (1989), *Spinoza and Other Heretics, The Adventures of Immanence*, Princeton University Press
- YOVEL, Yirmiyahu (1990), “The Third Kind of Knowledge As Salvation”, Yirmiyahu Yovel, in: *Spinoza: Issues and Directions*, edit. by: Edwin Curley and Pierre François Moreau, E.J. Brill, pp 157-175